

ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK İLİŞKİSİNE DAİR

Kemal DAŞCIOĞLU*

ÖZET

Bu çalışmada, öncelikle Alevilik-Bektaşilik kavramları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Alevi ve Bektaşi anlamında ülkemizde yerel olarak kullanılan kelimeler kısaca belirtilmiştir. Diğer yandan Alevilik ve Bektaşilik arasındaki fark ve benzerliklere temas edilerek, bunlar arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Alevilik, Bektaşilik, Tahtacı, Kızılbaş, Çepni, Türkmen.

Giriş

Türk kültür, inanç ve sosyolojik yapılanmasında tarihsel bir derinliğe sahip bulunan Alevilik v̄ Bektaşilik son yıllarda ülkemizde sık sık gündeme gelmektedir. Bunun değişik sebepleri bulunmakla beraber, bu yazıda sebeplerden ziyade Alevilik ve Bektaşilik ilişkisi üzerinde durulup, kavramlar arasındaki fark ve benzerliklere temas edilecektir. Alevi ve Bektaşi terimleri toplumumuzda çok sık kullanılmasına rağmen ne ifade ettikleri ya da hangi manada kullanıldıklarıyla ilgili ortak bir anlayış birliği bulunmadığından dolayı, öncelikle Alevi-Bektaşi kavramlarının açıklanması uygun olacaktır.

Bektaşilik, İslâm kültüründe on iki esas tarîkattan biri olarak kabul edilen, Hacı Bektaş Veli adına kurulan, Hz. Muhammed'i Mürşid, Hz. Ali'yi rehber ve Hacı Bektaş Veli'yi pîr olarak kabul eden tarîkattir¹.

---

* Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitim Ana Bilim Dalı.

¹ Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İst. 1993, s.58; Ethem Ruhi Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 3. Baskı, Ank. 1994, s. 133

Mevlevilik hariç tutulacak olursa Bektaşilik Anadolu'da yayılmış bulunan pek çok tarikat arasında en çok dikkat çekenlerden birisidir. Bununla beraber tarikata adını veren Hacı Bektaş Veli hakkında bile ilmi ölçülere uygun araştırma ve çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bektaşilik üzerine yapılan yayımlar genellikle tarikatın teşekkülünden sonraki konumu ile Bektaşiliğin edebiyatı, tekkeleri, âyin ve erkânı gibi konularıyla ilgilidir². Ancak son zamanlarda konuyla ilgili lisans ve lisansüstü çalışmalarının yapılmaya başlanması, özellikle Alevilik-Bektaşilik ile ilgili araştırma merkezlerinin³ kurulmuş olması konunun ilmi yönden aydınlanması açısından önemlidir.

Günümüze kadar yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere göre, Bektaşiliğin XV. yüzyılda artık kuruluşunun tamamlanmış olduğu, âyin ve erkânının teşkil olunduğu bilinmektedir. Bu dönemden itibaren Bektaşiliğin heteredoks* bir yapı arzettiği söylenebilir. Bu yapı içerisinde Bektaşilik'ten beslenen ve onu temsil eden tarikatlar arasında, Babaî, Kalenderî, Hayderî, Abdal, Şemsî, Ethemî, Camî, Celâlî, Yesevî, Hürîfî, Melâmî gibi tarikatlar vardır. Buradan hareketle Bektaşiliğin, tasavvufa dayanmakla birlikte, birçok tarikat ve mezhepleri de içine topladığı, eski ve yeni bir takım inançlara yer verdiği söylenebilir. Özellikle İran Safevi Şahlarının Anadolu'ya gönderdikleri dervişler aracılığıyla Aleviliğin inanç ve erkânı Bektaşiliğe tesir etmiştir. Bektaşilerin kendilerine daha çok "Alevî", "Caferî" demelerinin nedeni budur⁴.

Bektaşiliğin toplumsal bakımdan ortaya çıkışını ise, XIII. yüzyılın karışık dönemine bağlamak gerekir. Onun bu dönemdeki şiddetli dinî kaynaşmalardan, özellikle Babaî hareketinden doğduğu görüşü yaygındır⁵. 1240'ta büyük bir ayaklanmayla başlayan bu hareket, Yesevîlik, Haydarîlik, Vefâîlik gibi, Kalenderîliği de içine alan geniş bir dinî akım haline gelmiştir. Bunun yanında Konya Selçuklu Devleti'nin Moğollarla sürekli çarpışması sebebiyle eski gücünü kaybetmesi ve böylece yönünü bulma ve bir inanca bağlanma ihtiyacı duyan Anadolu

² A.Yaşar Ocak, "Kalenderiler ve Bektâşilik", Doğumunun 100.Yılında Atatürk'e Armağan, İst. 1981, s.207

*Heteredoks: *Kabul edilmiş inanışlara, dinlere, esaslara ya da fikirlere aykırı olan, aykırı manasına gelmektedir.*

³ Örneğin, Gazi Üniversitesi. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, gibi.

⁴ Ocak, *a.g.m.*, s.207; Nevzat Odyamaz, *Bektâşilik, Mevlevilik, Masonluk*, İst. 1988, s. 23-24; Bektaşiliğin dini yapısı için ayrıca bkz. A. Yılmaz Soyger, *19. Yüzyılda Bektaşilik*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005, s.110-140.

⁵ A.Yaşar Ocak, *Anadolu'da Baba Resûl İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri*, İst.1980, s. 5-54

halkının, Hacı Bektaş Veli'nin çağrısına uyması sonucu Bektaşilik doğmuştur⁶.

Türk düşünce ve siyaset tarihine damgasını vuran ana kurumlardan biri olan Bektaşilik, Türklerin en güçlü, en kudretli dönemi olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğunun gerek kuruluşu gerekse yükselmesi devirlerinde etkin rol oynamıştır. Osmanlı fetihlerinin öncüleri daima Sûfiler ve Bektaşiler olmuştur⁷. Aynı zamanda Bektaşilik, Orta Asya'daki Türk kültürünü günümüze kadar yaşatan bir kurum olarak önemini hâlâ devam ettirmektedir.

Günümüzde, yeterli eğitim görmemiş, kendisini yetiştirmemiş pek çok kişi bilmeden, bir kısım kişiler de mensup olduğu ideoloji hesabına Bektaşiliği istismar etmektedir. Bunlardan bir kısmı Bektaşiliği bağımsız bir din, bir kısmı da müstakil bir mezhep olarak gösterme çabasındadırlar. Bektaşilik ne bir din, ne de mezheptir. Bektaşilik muhteva ve şekil olarak en yakın tarikat olan "Yesevîlik" ve "Ahilik"e benzeyen, Anadolu'nun Anayurt haline gelmesinde etkin rol oynamış, milliyetçi ve Türkçü özellikler gösteren bir tarikattir⁸. Nitekim Bektaşiler cem törenlerinde Türkçe dua okurlar, eğlencelerinde Türkçe beyitler söylerler, adet ve gelenekleriyle de eski Türk kültürünü devam ettirirler.

A. Alevi - Bektaşî Anlamında Kullanılan Kelimeler

Bektaşî: Kelimeden de açıkça anlaşılmalıdır ki, Bektaşî, Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu tarikate girmiş, Ona bağlanmış ve Onun yolunda giden insan demektir. Bektaşî kelimesi dışında başka kelimeler de aynı anlamda kullanılmıştır. Bu kelimelerin bir kısmı bölgesel özellikler gösterir⁹.

Alevî: Alevî kelimesi Arapçadır; bundan dolayı bütün İslâm milletleri tarafından tanınan genel anlamlı kelimelerin başında gelmektedir. Sözlükte "Ali'ye mensup" anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Alevîyye ve Alevîyyûn'dur. Alevî terimi İslâm kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelen manasında, ayrıca siyasi, tasavvufi ve itikâdi anlamında kullanıla

⁶ Odyamaz, *a.g.e.*, s. 24; A.Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s.298

⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikâtiler*, 3. Baskı, İst.1992, s. 253-255

⁸ Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektâşîlik*, 2. Baskı, İst.1990, s. 54-55; *Ayrı bir yorum olarak, Alevî ve Bektaşîlerin Türk soyu ve Türk kimliğini koruma açısından da büyük yararları olmuştur. Alevîler kendi aralarında evlilik yaptıklarından Türk soyu ve Türk kimliğini günümüze kadar taşımışlardır. Dolayısıyla başka bir kültürün (Arap, Ermeni, v.s.) içlerine girmesine sebebiyet vermemişlerdir. Böylece genetik yapı bozulması engellenmiştir. Alevîliğin kültürel ve genetik açıdan böyle bir faydası da olmuştur. Kısaca Alevîler ve Bektaşîler Türklüğü en iyi temsil edenler olmuştur.*

⁹ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*, İst. 1977, s. 52; Abdülkadir Sezgin, *a.g.e.*, s.52

gelmiştir. Mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye "Alevî" denir. Lügât anlamının dışında "Alevî" kelimesi Hz. Ali'yi en üst sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed (s.a.v)'den sonra onun, Allah'ın ve Peygamberinin tâyini ile imamlığa gelmesi gerektiğini kabul edenler içinde "şia" ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır¹⁰.

Tahtacı: Anadolu'da özellikle Akdeniz ve Toroslar bölgesinde kullanılan bir kelimedir. Tahtacı kelimesi aynı zamanda bir "Türkmen" aşiretinin adıdır. Tahtacı tabiri, ormanda ağaç kesen, keresteden tahta biçip satan, bu işi kendilerine meslek edinmiş olan kişilere verilen isimdir. Tahtacılar Türk kültürünü hiç bozmadan saklayan, örf ve adetlerimizi muhafaza eden insanlarımızdır. Tahtacıların bulunduğu bölgelerde Bektaşi ve Alevi tabirleri kullanılmamakta, bu tabirler yerine "Tahtacı" kelimesi kullanılmaktadır. Genel olarak tahtacılıkta hayatın büyük bir bölümü ormanlarda ve dağlarda geçtiği için şehir kültürü açısından çok zayıf oldukları söylenebilir. Bektaşi toplulukları içinde kültür (eğitim) açısından en zayıf olanlarının tahtacılar oldukları kabul edilmektedir¹¹. Ancak günümüzde bu durumun değiştiği gözlenmektedir. Hızlı teknolojik gelişmeler insanlar ve toplumlar arasındaki iletişimi artırmıştır. Dolayısıyla bir toplumun diğerini etkilemesi veyahut etkilenmesi günümüz dünyasında oldukça kolaylaşmıştır. Bunun en güzel örneği en üca yerlerde bile televizyon, bilgisayar, telefon gibi iletişim araçlarının yaygınlaşmasıdır. Bunun yanında eğitim olanaklarının da gün geçtikçe iyileştiği görülmektedir. 21. yüzyıl bilgi çağı olduğuna göre, en küçük birimden en büyüğüne kadar bu etki söz konusu olacaktır.

Kızılbaş: Türkiye'de yaşayan bütün köy Bektaşilerini, Alevi-Kızılbaş adı altında toplamak mümkündür. Günümüzde halk arasında yanlış ve menfi anlamda kullanılan bu kelime, aslında, Türk tarihinde "kırmızı börk" veya başlık giyen Sünni Alevi bütün Türkmen boyları için kullanılan bir tabirdir. Nitekim Türkmen boyları arasında Karakalpak, Kızılörk, Kızılbaş, Karabörk, Yeşilbaş, Akbaş gibi birçok isme rastlanmaktadır. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Osman Gazi ve Orhan Beyle birlikte Anadolu'da bulunan diğer Türk boylarının da kızılörk giydikleri bilinmektedir. Orta Asya'dan

¹⁰ A.Yaşar Ocak, "Alevî", *D.İ.A* c. 2, İst. 1989, s.368-369; Mehmet Kırkinci, *Alevilik Nedir ?*, 2.Baskı, İst.1990, s. 13-18.; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri*, 6. Baskı, İst. 1993, s.233; Ö.Uluçay, *Alevilik Budur*, Adana, 1993, s. 15-27; Eröz, *a.g.e.*, s. 33; Esat Korkmaz, *a.g.e.*, s. 28

¹¹ Sezgin, *a.g.e.*, s. 62-63; bkz.1.Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu, *Tahtacılar*, Ank. 1995; A.Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İst.1983, s. 83-94; İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İsam Yay., İst. 2000, s. 15-16.

şamanlardan gelen başa kırmızı külah giyme geleneği, Türklerin İslâmîyeti kabulü üzerine tamamen ortadan kalkmamış, ancak birçok şaman geleneği gibi İslâmî bir kılıfa sokulmaya çalışılmıştır¹².

Çepni: Çepniler, Türk'lün atası Oğuzhan'ın çocuklarına dayanan 24 Türk boyundan Üçokların Gökhan koluna bağlı bir Türk boyudur. Bugün ülkemizde, Balıkesir, Manisa, İzmir, Muğla ve Bursa illerimizin dahil olduğu Ege ve Marmara bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bugün halk arasında Çepni Türkleri yerine zaman zaman Alevi-Bektaşî tabirleri de kullanılmaktadır¹³.

Türkmen: Türk anlamına gelen bir kelimedir. Ayrıca bir boy adı olarak kullanılmaktadır. Bu kelime göçebe Türklerin (yörük) yerleştiği anlamına da gelir. Ege Bölgesinde Çepni Boyuna mensup olmayan Türkler arasında "Türkmen" tabiri Bektaşî anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla bölgede yaşayan Türkmenler Bektaşî'dir. Ancak ülkemizin diğer bölgelerinde bu tabir genel anlamı ile kullanılmaktadır¹⁴.

B. Alevilik-Bektaşîlik Arasındaki Fark ve Benzerlikler

Daha önce ifade edildiği gibi, Alevilik, "Ali'yi tutan", "Ali'nin yolunda giden", "Ali'ye bağlanan" gibi anlamlara gelir. Alevilik denilince anlaşılması gereken, inançtan çok bir yaşama kuralı, yaşayış biçimidir¹⁵. Genel anlamıyla Türkiye'de Alevilik, "Bektaşî kültür ve edebiyatının ağır bastığı bir İslâmî inanış ve yaşayış biçimi ile Türkmen kültürünün içiçe girmiş şeklidir."¹⁶ Bektaşîlik ise, Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan onun yolunda giden anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, Bektaşîlik "Melâmilikten doğmuş ve Şamanîlik, Hurufîlik, Batınîlik ve Şîlik etkilerini tasavvuf potası içinde eritip yepyeni bir hüviyetle ortaya

¹² Sezgin, *a.g.e.*, s. 63-64; Eröz, *a.g.e.*, s. 80-81; Fırlı, *a.g.e.*, s. 236; Uluçay, *a.g.e.*, s. 145-156; Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşîlik*, 3. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst. 1992, s. 26-28; Yahya Benakay, *Yaşayan Alevilik*, İst. 1967, s. 47-51; İsmet Zeki Eyüboğlu, *Sömürülen Alevilik*, İst. 1991, s. 64-70

¹³ Sezgin, *a.g.e.*, s. 64; bkz. Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Alevî Yerleşmesi*, İst. 1992, s. 81-89; Bettül Özsoy, *Bektaşîlik ve Edebiyatı* (Çeviri, Yazı, Sözlük, Dizin) Besim Atalay; H.Ü. Edebiyat Fak. T.D.E. Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ank. 1993, s. 22-25

¹⁴ Sezgin, *a.g.e.*, s. 64-65

¹⁵ Mustafa Y.Kılınç, "Alevilik ve Ehl-i Beyt Muhabbeti?" *Türk Yurdu Dergisi*, c. 15, S. 90, s. 27; İ.Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, İst. 1993, s. 106-109; İ.Zeki Eyüboğlu, *Alevilik Sünnîlik-İslâm Düşüncesi*, İst. 1989, s. 23; Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, 3. Baskı, İst. 1993, s. 7; Lütfi Kaleli, *Kimliğini Haykıran Alevilik*, İst. 1990, s. 70-71

¹⁶ Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevilik, Bektaşîlik*, 3. Baskı, Ank. 1994, s. 215

koymuş bir tarîkattir."¹⁷ şeklinde de ifade edilmektedir. Bektaşılık konusunda Prof. Dr. Cavit Sunar şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bektaşılık, her şeyi ile ve her şeyden önce bir Türk tarîkatidir. Düşüncesi, duygusu, dili, kültürü, edebiyatı, hülasa herşeyi Türktür ve Türkçedir. Bununla beraber İslâmiyet ile bütün Asya dinleri ve felsefeleri başta olmak üzere Şamanlığı, Brahmanlığı, Budistliği, Zerdüşlüğü, Hukuk ve Tenasuhu, Yahudiliği, Hıristiyanlığı, teslisi Hurufiliği, Câferiliği, Şiîliği, İmamîliği, Melamîliği, Ahîliği, Kızılbaşlığı, Kalenderliği, Haydarlığı ve daha bir çok görüş ve düşünceleri içeren bir sycretizmdir."¹⁸ Hülasa yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Bektaşılık daha ilk kuruluşundan itibaren çeşitli dini inanç, kültür felsefi görüş ve düşünceleri bünyesinde toplayan (heteredoks) bir karakter göstermektedir.

Bektaşılık ve Alevilik arasında bir ayırım yapmak, kesin çizgilerle birbirinden ayırmak imkânsızdır. İki de aynı toplumsal ve dinsel olgunun değişik yüzleridir. Ancak bu durum Alevilik ve Bektaşılık arasında bir kısım farkların olmadığı anlamına gelmemelidir.

C. Alevilerle Bektaşilerin Ayrıldıkları Noktalar

Hacı Bektaş Veli'yi Pîr'leri olarak kabul edenler, Bektaşî Tarîkatı'nın usul ve erkânına uygun bir yaşayışa sahip olmalarına bakarak, Ehl-i beyt sevgisi tevellâ** ve teberra*** v.b. gibi prensipleri de gözönüne alarak, Bektaşilere Alevi denilebilir. Fakat bu Alevilik, Sünnilerin Ehl-i Beyte olan sevgilerini ifade eder manadan öteye geçemez. Çünkü her Bektaşî Alevi olduğu halde, her Alevi, Hacı Bektaş Veli'yi Horasan Ereni sayıp hürmet etmesine rağmen Bektaşî değildir¹⁹. Bu nedenle "Köy Bektaşisi" ve "Şehir Bektaşisi" ayırımı yapılmaktadır. Köy Bektaşilerine genellikle "Alevî" denildiği halde şehir Bektaşilerine "Bektaşî" denilmektedir. Bu konuyu Bedri Noyan, "Düşünüş ve inanışları bir, yöntemleri ayrı olan müşterek inançlı bir zümredirler."²⁰ şeklinde vurgulamaktadır.

¹⁷ Fiğlalı, a.g.e., s. 215

¹⁸ İ. Selçuk-G.Şaylan-Ş. Kalkan, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşılık*, 2. Baskı, İst. 1994, s. 34; Yılmaz Soyzer, "Bektaşılık Araştırmaları" *Yeni Haran Çevresi*, S.4, s. 42-43

** Tevellâ: *Alevilik -Bektaşılık'in temel ilkelerindedir. Ehlibeyti ve Ehlibeyt soyundan gelenleri sevme, onları sevenleri sevme anlamındadır.*

*** Teberra: *Alevilik -Bektaşılık'in temel ilkelerindedir. Ehlibeyte, Ehlibeyt soyundan gelenlere ve bunları sevenlere düşmanlık gösterenleri, fenalık edenleri sevmemeyi ifade eder. Bunları sevenleri de sevmeyip onlardan uzak durma anlamındadır.*

¹⁹ Mehmet Eröz, a.g.e., s.53.

²⁰ Bedri Noyan, *Bektaşılık Alevilik Nedir ?*, 2. Baskı, Ank. 1987, s. 16

Bektaşilik bir tarîkattır ve diğer İslâmî tarîkatlar gibi örgütsel bir yapıya sahiptir. Tarîkat belli bir hiyerarşiye sahiptir. Bektaşiliğin kendine has ibadetleri, duaları ve belirli bir mistisizm anlayışı vardır. Alevilik ise kendi içinde örgütlü olmaktan çok belli bir inancı öne çıkaran bir hayat biçimi, hayat felsefesidir. (Bununla birlikte Alevilerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen Dedelerin yer aldığı "Alevi Ocakları" bulunduğunu da belirtmek gerekir). Aleviliğin temel öğelerini Bektaşiler de benimsemişlerdir. Ancak tarîkat olmanın temel özelliği olarak disiplinli bir şekilde inanca yönelik dinsel faaliyetleri de sürdürmektedirler. Bektaşiler şeyhlerine "Baba", Aleviler ise "Dede" şeklinde isim vermektedirler²¹.

Alevilik-Bektaşilikte en belirgin farklardan bir tanesi de soy takip edip-etmeme meselesidir. Bektaşî olmayan birisi, isterse bir babaya başvurur, kabul edilirse hususi bir törenle tarîkate girer, Bektaşî olur. Tarîkate yeni giren adama "Muhib" derler. Kısacası Bektaşilik soy gütmmez, Alevilik ise soy takip eder. Hariçten birisi Alevi olamaz. Alevi olmak için mutlaka Alevi babayla anadan dünyaya gelmek gerekmektedir. (Bu durum bir nevi Yahudilik ile benzerlik arz etmektedir). Bir Bektaşî ikrâr verir, yani varlığını dergâha adar, bir süre hizmet eder. Sonunda kendisine taç giydirilir, derviş olur. Dervişe halife tarafından icâzet verilir. O derviş şeyh (Baba) olur, yani derviş ve muhib yetiştirmeye hak kazanır. Çalışmasına göre ileride halife de olabilir. Alevilikte ise "Dede" olmak için dedenin oğlu olmak şarttır. Alevilikte bu mertebeye ulaşmak için dervişlik merhalesi yoktur. Dedeler Alevi inancına göre seyyiddir. Yani Hz. Muhammed'in soyundandır. Dedelere "Ocakzâde" derler. Bektaşî olmak isteyen herhangi bir babaya başvurup ondan nasip alır, böylece tarîkate girer. Aleviler ise dede seçemezler. Soyları hangi dedeye mensup ise mutlaka o ocağa bağlı olmak mecburiyetindedirler. Aynı şekilde dedeler de cemaatini seçemez. Soyu kime dedelik yaptıysa kendisi de ona dedelik yapar. Dedelik babadan oğula ya da ailenin büyüğüne kalır. Dedenin icâzet almasına gerek yoktur.²²

Bektaşiler tekkelerde kendilerine has bir takım ibadetlerini icrâ ederler. Buna karşılık Alevilerin cem evleri vardır. Onlar da cem evlerinde gerekli ibadetlerini ve törenlerini yapmaktadırlar.

Son olarak, Aleviler kendilerine "Kökten bitme", Bektaşilere "Daldan yetme" derler. Buna karşılık Bektaşiler de Alevilere "Sofular" derler ve

²¹ A.Yaşar Ocak, "Alevilik, Bektaşilik Gerçeği ve Bazı Tezler", *Türkiye Günlüğü*, S. 31, s. 116-117; Ö.Uluçay, *a.g.e.*, s. 23; Rıza Yürükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır*, 4. Baskı, İst. 1994, s. 270-271; İ.Selçuk-G.Şaylan-Ş. Kalkan, *a.g.e.*, s. 122-123

²² Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, 2. Baskı, İst. 1992, s. 4-5; Uluçay, *a.g.e.*, s. 23

onları küçümseyerek anarlar. Tarihi süreç izlendiğinde İranî düşünüş sisteminin Aleviliği büyük oranda etkilediği görülür. Aynı etki Bektaşılığa fazla tesir edememiştir.²³

D. Alevilerle-Bektaşilerin Birleştikleri Noktalar

Alevilik-Bektaşılık arasında birçok ayrılık bulunmakla beraber ortak noktalar çoktur. Aleviler ve Bektaşiler Hz. Ali ve soyuna aşırı bağlılık gösterirler. Buna kısaca Ehl-i beyt sevgisi denilebilir. Hatta bazen Hz. Ali'yi inanç sistemlerinin merkezi haline getirerek Hz. Ali'yi ilahlaştırırlar. Her iki grup da on iki imama inanır. Her ikisi de Muhammed Ali sözcüklerini sanki bir kişiymişçesine birleştirir. (Ad verme kültür anlayışımızda Muhammed kelimesinin önce Mehemmed sonra da Mehmet şeklinde kullanıldığı, zamanla yaygın olarak Muhammed Ali kullanımının Mehmet Ali şeklinde kabul gördüğü ve ortak ad verme kültürümüze mal olduğu görülür.) Yine iki grup da bu ikiliyi Allah'la birleştirerek bir üçlü oluşturur. (Bu durum Hıristiyanlıktaki Teslis İnancı ile benzerlik göstermektedir.) Harfler ve sayılara özel anlamlar veren hurufi etkisi her ikisinde de vardır. Her ikisi de kendilerini İmam-ı Câfer-i Sadık mezhebinden kabul ederler²⁴.

Aleviler de Bektaşiler de kadınların da iştirak ettiği sazlı, sözlü ve semahlı muhabbet meclisleri kurarlar. Âyin-i Cem denilen bu törenlerde, aynı esas unsurları kabul ederler, aynı duaları okurlar. Batınîlerde görülen mum söndürme adetini bunlar için de söyleyen varsa da Aleviler ve Bektaşiler ellerine, dillerine ve bellerine sahip olduklarını söylerler²⁵. İnanç sistemlerinin temel unsuru insan olduğuna göre bu tür söylentilerin kasıtlı çıkartıldığı kanaatindeyiz²⁶.

Her ikisinde de ibadet ve âyin dili, Türkçe olup hem okunan nefesler hem de dualar aynı dilde yapılmaktaydı. Pîr türbeleri her ikisi için de

²³ Orhan Türkdoğan, *Alevi Bektâşi Kimliği*, İst. 1995, s. 385; Uluçay, *a.g.e.*, s. 24; John Kingsley Birge, *Bektâşilik Tarihi*, (çev:Reha Çamuroğlu) İst. 1991, s. 238-239

²⁴ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 5; Birge, *a.g.e.*, s.238; Uluçay, *a.g.e.*, s.24

²⁵ Kutluay Erdoğan, *Alevilik-Bektâşilik*, İst. 1993, s. 22; Haluk Kantur, *Bektâşilik Niçin Batıldır?*, 1961, s. 73; Kutbettin Türkmani, *Alevilik*, Ankara 1948, s. 52; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 5

²⁶ Tarihi süreç izlendiğinde, mum söndürme veyahut çerağ söndürme olayının farklı bir boyutu karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere II. Mahmut döneminde Bektâşi zaviyeleri kapatılmıştır. Ancak zaviyelerin faaliyetleri gizliden yürütülmeye devam etmiştir. İşte bu dönemde gizli toplantıların yapıldığı yerlerde kapılarda nöbetçiler bulunurdu. Bunlar eve doğru yaklaşan zabtîyeleri gördükleri zaman yakalanmamak için "mumu söndürün veya çerağ söndürün" diyerek içeriyi uyarıyorlardı. İşte o dönemde söylenen bu sözler günümüzde kasıtlı olarak değişik manalarda kullanılmaktadır.

önemlidir. Göçmüş velilerden istenen yardımlar ve onlara yapılan dualar aynıdır. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin dostu Selman-ı Farisi, Hz. Ali'nin seyisi Kamber, Anadolu'da uç savaşçısı olan Seyyid Battal Gazi gibi aynı büyük kişilere saygı gösterirler. Her ikisi de Safevi inançlarının ve Şî-Batınî akidelerinin tesiri altındadırlar²⁷.

İki grupta da Muharrem ayında oruç tutma, Nevruzda benzer törenler, baş okutması ya da günah bağışlanması gibi adet ve ibadetler vardır. Her ikisinde de “Düşkünlik”^{****} dediğimiz ceza uygulanır. Sır saklamaya büyük önem verirler²⁸.

Sonuç

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, Aleviler ile Bektaşiler arasındaki benzerlikler ve farklılıkları kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Bazı zaman ve yerlerde Bektaşiler Alevilerden ayrıldıkları halde diğer zaman ve yerlerde birbirleri ile kaynaşmışlardır. Aleviler ve Bektaşiler tarihi oluşum süreçleri, sosyal, kültürel ve iktisadi durumları gibi birtakım küçük farklılıklar haricinde hemen her konuda birleşmişlerdir. Kısaca söylemek gerekirse, Alevilik-Bektaşilik arasındaki ilişki, Bektaşilerce şöyle ifade edilmektedir: “Yol bir, sürek bin bir”. Yine Perişan Baba “Sürek olsun, çörek olsun, Ehl-i Beyti sever olsun”²⁹ ifadesiyle Aleviler ve Bektaşiler arasındaki birliği vurgulamıştır.

ABSTRACT

This study especially deals with the terms of Alevi and Bektashi. Furthermore, the study also states the local words which are used instead of Alevi and Bektashi in Turkey. On the other hand, the differences between Alevilik and Bektashi are given a special care in the study and the relations between them are discussed.

Keywords

Alevism, Bektashism, Takhtadjy, Kizilbash, Çepni, Turcoman.

²⁷ Uluçay, *a.g.e.*, s. 24; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 5

^{****} Düşkünlik: *Alevî ve Bektaşilerde suç işleyene “Düşkün” ve bu hale “Düşkünlik” denimekteydi. Yol’un yasakladığını yapan düşkündür. Artık onunla kimse konuşmaz, görüşmez, alış-veriş etmez. Cinayet işleyenler sürgün edilebilir. Bu durum Hıristiyanlıkta Aferez anlayışına benzemektedir.*

²⁸ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 5; Birge, *a.g.e.*, s. 237-238; Uluçay, *a.g.e.*, s. 25; Noyan, *a.g.e.*, s. 183

²⁹ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 5

